

3. Найбільш високий рівень особистісної тривожності характерний для учнів холеричного типу темпераменту, переважна більшість сангвіників характеризується помірним рівнем тривожності, самий низький рівень тривожності характерний для флегматиків (72,7% респондентів). Серед флегматиків і меланхоліків, учнів які б мали низький рівень особистісної тривожності не виявлено.

Список використаних джерел:

1. Психологические тесты в 2 т. / Под. ред. Карелина. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2005. – Т. 1. – 312 с.
2. Практическая психология в тестах, или Как научиться понимать себя и других. – М.: АСГ-ПРЕСКНИГА, 2005. – 400 с.
3. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: Учебное пособие. – Самара: Издат. дом «БРХРАХ-М», 2002. – 672 с.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – М., 1946. – 256 с.

The paper summarizes available in the biological, psychological science knowledge about the type of temperament and anxiety, give reasons and factors of anxiety school students, and the effects on the type of temperament and level of anxiety of the individual.

Key words: temperament, personal anxiety.

Отримано 12.09.2009

УДК 613:37.015.31:796

Т. М. Погребняк

*викладач, Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Робота присвячена аналізу розробленості науково-методичних основ побудови комплексної програми соціальної реабілітації підлітків з АСТП засобами фізичного виховання і спорту. У роботі розкрито методологію побудови концептуальної моделі організації ефективної системи нормалізації, корекції і компенсації поведінки підлітків з АСТП. Проведені дослідження особливостей поведінки учнів АСТП, їх рівня здоров'я, рухливих можливостей у залежності від рівня біологічного розвитку та конституційного типу статури є об'єктивною основою індивідуального дозування педагогічних факторів в процесі реабілітаційної і профілактичної роботи з дітьми з АСТП. Розроблено спеціальні принципи побудови профілактичних та реабілітаційних програм соціальної адаптації підлітків з АСТП. Науково обґрунтовано та розроблено концептуальну модель корекційно-педагогічного впливу досягнень фізичного виховання і спорту в процесі профілактики наркоманії серед учнівської молоді.

Ключові слова: підлітки з АСТП, корекційно-реабілітаційний процес, наркоманія, психоемоційний стан, адаптація, інформаційний і психолого-педагогічний вплив, концептуальна модель, рівні біологічного розвитку, конституція тіла, рухові якості, психоемоційний стан, мотивація, форми фізичної культури.

Актуальність дослідження. За останнє десятиріччя поширення наркоманії в Україні набуло катастрофічних розмірів і рис соціального лиха, що загрожує національній безпеці країни. Наркоманія приводить до найтяжчих психічних, особистісних і поведінкових розладів, адміністративних порушень і

карних злочинів, небажання відвідувати освітні установи, бродяжництва, до венеричних захворювань та СНІДу (М.М. Амосов, 1987; В.Г. Григоренко, 1991; R.V. Davis, 1994; М.В. Коваленко, 2002; Т.І. Вороньова, Г.З. Карнаухов, 2003; О.А. Єрмолаєв, І.К. Спіріна, 2003).

Останнім часом в Україні поширюються й апробуються різні педагогічні, психологічні й соціальні напрямки профілактики наркотичної залежності в підлітковому середовищі, однак упровадження ефективних основ превентивних стратегій відбувається з великими труднощами. Швидка залежність, трудомісткість, девіантність, тривалість, низька ефективність лікування і реабілітації наркозалежних підказують, що головну увагу необхідно звернути на попередження, первинну профілактику наркоманії. Повинна змінитися вся ідеологія і стратегія антинаркотичної діяльності (В.Г. Григоренко, 1991; Н.В. Барішева, П.О. Виноградов, В.І. Жолдак, 1997; С.П. Євсеїв, 2002; Р.П. Катаєва, 2002; Е.В. Максимихіна, З.С. Варфоломєєва, 2002).

Наукові дослідження та досвід свідчать про те, що ефективність засобів фізичної культури і спорту в профілактичній діяльності й соціальній реабілітації людини з охорони і зміцнення її здоров'я, у боротьбі з наркоманією, алкоголізмом і правопорушеннями дуже висока, особливо в підлітковому середовищі (В.Г. Григоренко, 1991; R.V. Davis, 1994; В.К. Бальсевич, 1995; М.В. Коваленко, 2002; А.Н. Локтев, В.А. Якобашалі, А.Н. Льоховий, 2002).

Дефіцит рухової активності, характерний для сучасного життя, викликає дискомфорт у зростаючому організмі підлітка, прагнення до пошуку «гострих» відчуттів, до виходу «за рамки дозволеного». Навіть з цих позицій стає очевидним, що залучити дітей до систематичних фізкультурно-спортивних занять, відкрити їм світ спорту – означає, багато в чому допомогти уникнути небезпеки падіння до наркоманії (С.П. Євсеїв, 2002; О.А. Єрмолаєв, І.К. Спіріна, 2003; Р.П. Катаєва, 2002; І.В. Мурахов 1989; В.А. Скрибець, 1990).

На жаль, закладений у фізичній культурі і спорті величезний педагогічний, психологічний, профілактичний антинаркотичний потенціал не може бути реалізований без спеціально розроблених педагогічних технологій, які, за аргументованими висновками О.І. Бурханова (1995), Б.Р. Голощапова (1998), В.Г. Григоренка (1991), І.В. Мурахов (1989), повинні забезпечити в повному обсязі психічну, інтелектуальну, трудову, моральну, соціальну і фізичну реабілітацію підлітків з показниками асоціальної поведінки.

У зв'язку з цим вирішення специфічних завдань антинаркотичної профілактики засобами фізичної культури і спорту буде найбільш ефективним, якщо вони будуть вирішені на основі реалізації ідей особистісно орієнтованої освіти та виховання, індивідуального та диференційного підходу у фізичній і соціальній реабілітації означених підлітків. На жаль, в умовах сьогодення практично відсутні матеріали з використання засобів фізичної культури і спорту з метою профілактики наркоманії і злочинності в підлітковому середовищі, не розроблені раціональні педагогічні технології і форми роботи з таким контингентом.

Мета дослідження – розробити педагогічні, психологічні, валеологічні та організаційно-методичні основи антинаркотичної фізкультурно-профілактичної роботи серед підлітків.

Для досягнення поставленої мети в ході дослідження вирішувались такі **завдання:**

1. Виявити фактори, що впливають на поширення наркоманії й формування шкідливих звичок у підлітковому і молодіжному середовищі. Визначити

- основні організаційні форми профілактики наркоманії засобами фізичної культури і спорту в середовищі підлітків з АСТП.
2. Визначити особливості морфофункціонального розвитку і фізичної підготовленості учнів різного віку з різними типами поведінки.
 3. Оптимізувати структуру педагогічного, психологічного, фізичного впливу реабілітаційно спрямованих форм фізичного виховання і спортивної підготовки підлітків з асоціальною поведінкою.
 4. Розробити й експериментально обґрунтувати педагогічну профілактично спрямовану антинаркотичну підліткову програму з фізичної культури і спорту.

Об'єкт дослідження: процес профілактики наркоманії, фізичної та соціальної реабілітації підлітків з асоціальним типом поведінки (АСТП) засобами фізичної культури і спорту.

Предмет дослідження: засоби фізичної культури і спорту, організаційні форми виховної і фізкультурно-спортивної роботи з учнями шкільного віку, що забезпечують профілактику наркоманії.

Для вирішення поставлених завдань використовувались такі **методи дослідження:** теоретичний аналіз і узагальнення літературних джерел; узагальнення передового практичного досвіду; педагогічне спостереження; хронометрування; антропометричні вимірювання; медико-біологічні методи дослідження; діагностика психічних станів і властивостей особистості; педагогічний експеримент; методи математичної статистики.

Практичне значення отриманих результатів полягає в підвищенні ефективності вирішення специфічних завдань антинаркотичної профілактики на основі реалізації педагогічних ідей особистісно-орієнтованої освіти.

Отримані результати можуть бути використані в практиці роботи муніципальних освітніх установ, дитячо-юнацьких спортивних школах, у процесі підготовки студентів педагогічних вузів і на курсах підвищення кваліфікації учителів фізичної культури, викладачів, тренерів, педагогів-реабілітологів, вчителів валеології і дефектології.

Дослідження проводилося на базі освітніх шкіл № 1, 2, 3, 4 і дитячо-юнацької спортивної школи м. Новодністровськ Чернівецької області. У дослідженні брали участь 1531 школярів у віці від 11 до 17 років, з них 842 – школярі з соціально адаптивною поведінкою (САП) і 689 (358 хлопчиків і 331 дівчинка) з асоціальним типом поведінки. Експериментальна група (ЕГ) складалася з 32 школярів віком 12-13 років, з них 20 хлопчиків і 12 дівчат. Контрольна група (КГ) включала 30 школярів, з них 16 хлопчиків і 14 дівчат аналогічного віку з асоціальним типом поведінки.

Дослідження були проведені в період з 2005 до 2009 р. в чотири етапи.

Результати дослідження свідчать, що при опитуванні школярі підтвердили вживання наркотиків різного типу хоча б раз у житті: 2,2% учнів у віці 11-12 років; 16,7% – у віці 13-14 років; 29,2% – у віці 15-17 років. З усіх опитуваних постійно курять від 3,4% до 22,5%. Вживають спиртні напої від 12,4% до 73,0% (обстеженого контингенту 11-17 років). До вживання наркотиків 56,3% школярів прийшли через цікавість, 20,3% – за пропозицією однолітків, 12,4% – частування, 5,2% – під впливом загроз, 4,8% – наслідуючи друзям. При цьому кількість респондентів, що не заперечують знайомство та вживання наркотиків, склала 67,4%. Дані дослідження свідчать, що 32,6% опитаних знають місця постійного продажу наркотиків, а 9,6% – упевнені, що їх можна купити скрізь, навіть у своїй школі.

Серед соціально-педагогічних факторів, які впливають на поширення наркоманії та формування шкідливих звичок, респонденти відзначають як детермінанти: психологічні та емоційні проблеми підліткового віку (63,1%), проблеми сім'ї (25,4%), негативні аспекти дозвільної діяльності (52,6%), негативну тенденцію скорочення умов для систематичних занять фізичною культурою і спортом (89,8%), низький рівень ефективності діючих профілактичних програм (74,9%).

Застосування інноваційної програми профілактики наркоманії серед підлітків дозволило виявити та конкретизувати оптимальні її параметри. Структура означеної програми включає базові інформаційний та розвиваючий розділи, взаємозв'язок яких був реалізований на основі таких спеціально розроблених методичних принципів: етапність реалізації програми (мотиваційний, формуючий, удосконалюючий етапи), навчально-тренувальний процес носить індивідуально-дозовану оздоровлювально-практичну і спортивну спрямованість; засоби та методи фізичного виховання підлітків з АСТП адекватні їх особливостям, відповідають їх інтересам, потребам, сприяють зниженню рівня тривожності, агресивності, підвищенню самооцінки особистості, мотивації до систематичних занять фізичною культурою і спортом, до здорового способу життя. Динаміка кількісних та якісних змін психічної та рухової сфер означених підлітків систематично фіксувалася в «паспорті здоров'я».

Корекційно спрямоване використання засобів фізичного виховання і спорту з комплексом психолого-педагогічних факторів соціальної реабілітації підлітків з АСТП позитивно вплинуло на структуру їх поведінки: 60,6% випробуваних ЕГ стали усвідомлювати небезпеку застосування наркотиків; в ЕГ відзначено істотне збільшення кількості респондентів, що займаються спортом (початкове обстеження – 18,2%, кінцеве – 75,8%); показники психоемоційного стану поліпшуються в обох групах; контрольна – 17,2%, експериментальна – 28,5% ($p < 0,05$); рівень позитивної дидактико-реабілітаційної мотивації в ЕГ досягає 75,8%, а у КГ тільки 11,3% ($p < 0,05$); значно зросло позитивне ставлення до оточення (КГ – 9,8%, ЕГ – 60,6%, $p < 0,05$), до себе (КГ – 8,4%, ЕГ – 45,5% $p < 0,05$), готовність аналізувати ситуацію (КГ – 7,3%, ЕГ – 33,3%, $p < 0,05$), висловлювати свою думку (КГ – 11,9%, ЕГ – 45,5%, $p < 0,05$), прислухатися до думки інших (КГ – 10,3%, ЕГ – 51,5%, $p < 0,05$). Реалізація інноваційної програми фізичної та соціальної реабілітації підлітків з АСТП на основі спеціально розроблених принципів значно покращила психоемоційний стан означених учнів.

Так, у початковому обстеженні у більшості випробуваних виявлені несприятливий психологічний фон (КГ – 68,8%, ЕГ – 69,7%), страх самоутвердження (КГ – 53,1%, ЕГ – 57,6%), тривожність при перевірці знань (КГ – 62,5%, ЕГ – 66,7%). Результати кінцевого обстеження показали, що в експериментальній групі істотно змінилися показники, які характеризують несприятливий психологічний фон (42,4%, $p < 0,05$), рівень сформованості психологічних стосунків із педагогами (24,2%, $p < 0,05$). У контрольній групі аналізовані показники погіршилися.

Результати досліджень дозволяють стверджувати, що, розвиваючи теорію фізичної культури (в аспекті використання її засобів, методів і форм з метою фізичної і соціальної реабілітації підлітків з девіантною поведінкою) у контексті гуманітарної парадигми, ми зможемо одержати, доповнити, уточнити знання про закономірності оздоровлювальної і фізкультурно-спортивної діяльності, одержати можливість розуміти її сутність як явища людської культури. Ми одержимо знання про їхні внутрішні джерела самоорганізації, саморегулювання, самоврядування і саморозвитку, тобто про те, що складає корекційний і реабілітаційний

ефект фізичної культури і спорту в складній роботі з дітьми і підлітками асоціального типу поведінки, в антинаркотичній, профілактичній роботі.

Висновки:

1. Аналіз науково-методичних літературних джерел свідчить, що проблему профілактики наркоманії серед підлітків засобами фізичної культури та спортивної підготовки майже не вивчено. Ті дані, що представлені вітчизняними та зарубіжними авторами, носять декларативний характер і мають багато побажань, а не наукової аргументації.
2. Основними факторами, що впливають на поширення наркоманії серед дітей та підлітків, є:
 - ситуація, коли підліток не може впоратись з біологічними проблемами свого віку, у результаті чого виникає затримка в становленні особистості, соціальної адаптації підлітка до суспільства, і таким чином виникають умови для формування асоціальної поведінки;
 - дуже низький рівень ефективності вітчизняних технологій профілактики наркоманії серед учнівської молоді;
 - організаційні та фінансові ускладнення в реалізації своїх бажань займатись тим чи іншим видом спорту;
 - дуже низький рівень фізкультурної освіти, реалізації знань з питань здорового способу життя, загартування, сучасних технологій профілактики серед підлітків психічного перевантаження, невпевненості в собі, стресу тощо;
 - низький рівень фінансування державою та органами самоврядування різноманітних програм профілактики наркоманії, шкідливих звичок серед учнівської молоді.
3. Заняття фізичними вправами подобаються багатьом (88,9%) учням молодшого шкільного віку, причому їхня частка неухильно зменшується з віком.
4. Навчально-виховний процес з корекції поведінки групи соціального ризику з використанням засобів і методів фізичної культури і спорту необхідно починати вже в молодшому шкільному віці, здійснюючи в три етапи: спонукальний вік (11–12 років), формуючий – (13–15 років), удосконалюючий – (16–17 років). Найбільш сприятливим до різних видів відхилень є вік 13–15 років, коли ще не склався світогляд і підлітки більш піддані негативним впливам навколишнього середовища, особливо однолітків.
5. Антинаркотична фізкультурно-профілактична програма позитивно вплинула на інтереси, поведінку та рухову сферу школярів, підвищила на 13,6%, ($p < 0,05$) рівень їхнього здоров'я і фізичної підготовленості.

Список використаних джерел:

1. Щелкунов А.О., Щелкунов Д.А. Нормативні основи фізичної підготовленості допризовної молоді різних моторних технологічних груп // Молода спортивна наука України: Зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту. Вип.7. У 4-х т. – Львів: Українські технології, 2003. – Т.2. – С. 379-380.
2. Щелкунов А.О. Соціально-педагогічні умови профілактики наркоманії серед підлітків та молоді // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. / За ред. С.С. Єрмакова. – Х.: ХДАДМ (ХХІІІ), 2004. – № 16. – С. 48-53.
3. Щелкунов А.О. Психологічна і педагогічна структура динаміки розповсюдження наркоманії та шкідливих звичок серед школярів різних вікових груп // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. / За ред. С.С. Єрмакова. – Х.: ХДАДМ (ХХІІІ), 2004. – № 17. – С. 38-47.

4. Щелкунов А.О. Теоретичні та методичні основи використання фізичної культури і спорту у профілактиці наркоманії серед підлітків та молоді // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. / За ред. С.С. Єрмакова – Х.: ХДАДМ (ХХП), 2004. – № 19. – С. 91-99.
5. Щелкунов А.О. Експериментальні основи визначення оптимального навантаження у процесі фізичної та соціальної реабілітації школярів з асоціальним типом поведінки // Молода спортивна наука України: Зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту. Вип. 8. У 4-х т. – Львів: Українські технології, 2004. – Т.2. – С. 400-403.
6. Щелкунов А.О., Борщов С.М. Корекційна робота з розвитку загальної моторики молодших школярів // Актуальні проблеми оздоровчої фізкультури, спорту для інвалідів та валеології в навчальних закладах України: Матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. – Кіровоград, 1997. – С. 128-129.
7. Щелкунов А.О., Вицько С.Н. Влияние роста-весовых показателей на индивидуальную оценку школьников по прыжкам в длину с разбега // Проблемы трудовой і професійної підготовки: Зб. наук. праць. – Слов'янськ, 2002. – № 6. – С. 102-106.
8. Щелкунов А.О. Распространенность вредных привычек у школьников асоциального поведения // Матер. Всероссийской науч.-практ. конф. – Волгоград, 2003. – С. 149-151.

The work is devoted to development of scientific-methodical bases of construction of the complex program of social rehabilitation of the teenagers with non-social type of behaviour by means of physical education and sports. In work the methodology of construction of conceptual model of organization of an effective system of normalization, correction and indemnification of behaviour of the teenagers with non-social type of behaviour is opened. The carried out(spent) researches of features of behaviour of the schoolboys with non-social type of behaviour, their level of health, mobile opportunities depending on a level of biological development and constitutional type of a constitution serves an objective basis of individual application of the pedagogical factors during rehabilitation and preventive work with children with non-social type of behaviour. The special principles of construction preventive and rehabilitation of the programs of social adaptation of the teenagers with non-social type of behavior are developed. Is developed and scientifically conceptual model of pedagogical influence of achievement of physical education and sports is proved during prevention of drug addiction among learning youth.

Key words: non-social type of behaviour teenagers, the process of correlation and rehabilitation, drug addiction, psycho-pedagogical influence, conceptual model, biological development levels, the constitution of body, motion abilities, psycho-emotional condition, motivation, the forms of physical training.

Отримано 18.10.2009